68. ročník matematické olympiády

Úlohy krajského kola kategorie B

1. Pro nezáporná reálná čísla a, b platí $a + b = 2$. Určete nejmenší a největší možnou hodnotu výrazu
$$V = \frac{a^2 + b^2}{ab + 1}.$$

2. Najděte všechna osmimístná čísla s touto vlastností: vyškrtneme-li v čísle jeho první dvě a jeho poslední dvě číslice, dostaneme čtyřmístné číslo, které je 2 019krát menší než číslo původní.

3. Je dána kružnice k se středem S a tětivou AB, která není jejím průměrem. Na polopřímce opačné k polopřímce BA je vybrán libovolný bod K různý od B. Dokažte, že kružnice opsaná trojúhelníku AKS protne kružnici k v takovém bodě C, který je souměrně sdružený s bodem B podle přímky SK.

4. Řekneme, že množina kladných celých čísel je *čtvercová*, pokud je neprázdná, konečná a pokud součin všech jejích prvků je druhou mocninou celého čísla. Dokažte, že množina $\{1, 2, 3, \ldots, 20\}$ má právě $2^{12} - 1$ čtvercových podmnožin.

Krajské kolo kategorie B se koná

v úterý 2. dubna 2019

tak, aby začalo nejpozději v 10 hodin dopoledne a aby soutěžící měli na řešení úloh 4 hodiny čistého času. Povolené pomůcky jsou psací a rýsovací potřeby a školní MF tabulky. Kalkulátory, notebooky ani žádné jiné elektronické pomůcky dovoleny nejsou. Za každou úlohu může soutěžící získat 6 bodů; hodnotí se přitom nejen správnost výsledku, ale i logická bezchybnost a úplnost sepsaného postupu. Bodová hranice k určení úspěšných řešitelů bude stanovena centrálně po vyhodnocení statistik bodových výsledků ze všech krajů. Tyto údaje se žákům sdělí před zahájením soutěže.

1. Pro nezáporná reálná čísla a, b platí $a+b=2$. Určete nejmenší a největší možnou hodnotu výrazu

$$V = \frac{a^2+b^2}{ab+1}.$$

(*Patrik Bak*)

Řešení. Výraz V upravme následujícím způsobem:

$$V = \frac{a^2+b^2}{ab+1} = \frac{(a+b)^2-2ab}{ab+1} = \frac{4-2ab}{ab+1} = 1+\frac{3(1-ab)}{ab+1}. \tag{1}$$

Díky tomu, že $ab \geqq 0$, z předposledního vyjádření výrazu V plyne odhad

$$V \leqq \frac{4-0}{0+1} = 4,$$

přitom rovnost $V=4$ je dosažena, právě když $ab=0$, což splňují dvě přípustné dvojice $(a,b)=(2,0)$ a $(a,b)=(0,2)$.

Ze známé nerovnosti $\sqrt{ab} \leqq \frac{1}{2}(a+b)$ mezi aritmetickým a geometrickým průměrem dvou nezáporných čísel a, b a z podmínky $a+b=2$ vyplývá, že $\sqrt{ab} \leqq 1$, a tedy rovněž $ab \leqq 1$. Proto je zlomek v posledním vyjádření (1) nezáporný, a tudíž platí $V \geqq 1$. Rovnost $V=1$ přitom nastane, právě když platí $ab=1$, což je podle našeho odvození nerovnosti $ab \leqq 1$ splněno pro jedinou přípustnou dvojici $(a,b)=(1,1)$, neboť pouze v případě $a=b$ se oba využité průměry rovnají.

Odpověď. Za daných podmínek má výraz V nejmenší hodnotu 1 a největší hodnotu 4.

Jiné řešení. Tentokrát před úpravou výrazu V do něj dosadíme $b=2-a$:

$$V = \frac{a^2+(2-a)^2}{a(2-a)+1} = \frac{2a^2-4a+4}{-a^2+2a+1} = -2+\frac{6}{-a^2+2a+1} = -2+\frac{6}{2-(a-1)^2}. \tag{2}$$

Protože ze zadání plyne $0 \leqq a \leqq 2$ neboli $-1 \leqq a-1 \leqq 1$, platí $0 \leqq (a-1)^2 \leqq 1$. Odtud pro jmenovatel posledního zlomku ve (2) plynou odhady $1 \leqq 2-(a-1)^2 \leqq 2$, a tudíž jsou splněny nerovnosti

$$V \leqq -2+\frac{6}{1} = 4 \quad \text{a} \quad V \geqq -2+\frac{6}{2} = 1.$$

Podle našeho postupu přitom rovnost $V=4$, resp. $V=1$ nastane, právě když hodnota $(a-1)^2$ bude rovna jedné, resp. nule, což vede na stejné dvojice (a,b) jako v prvním řešení.

Jiné řešení. Najdeme-li dosažitelné hodnoty $V=1$, $V=4$ a napadne nás, že to budou hledané extrémy výrazu V za daných podmínek na čísla a a b, můžeme potřebné nerovnosti $V \geqq 1$ a $V \leqq 4$ ověřit poměrně snadno jejich ekvivalentními úpravami, kupříkladu tak, že po odstranění zlomku v obou případech využijeme rovnost $4=(a+b)^2$:

$$\begin{aligned} \frac{a^2+b^2}{ab+1} &\geqq 1, \\ a^2+b^2 &\geqq ab+1, \\ 4a^2+4b^2 &\geqq 4ab+(a+b)^2, \\ 3(a-b)^2 &\geqq 0, \end{aligned} \qquad\qquad \begin{aligned} \frac{a^2+b^2}{ab+1} &\leqq 4, \\ a^2+b^2 &\leqq 4ab+4, \\ a^2+b^2 &\leqq 4ab+(a+b)^2, \\ 0 &\leqq 6ab. \end{aligned}$$

Protože obě konečné nerovnosti platí, je celé řešení hotovo. (Zároveň jsme zjistili, že rovnost $V = 1$, resp. $V = 4$ nastane právě v případě, kdy přípustná čísla a, b splňují podmínku $a = b$, resp. $ab = 0$.)

Za úplné řešení udělte 6 bodů, z toho po 2 bodech za důkazy nerovností $V \geqq 1$, $V \leqq 4$ a po 1 bodu za příklady dvojic (a, b), pro něž v dokázaných nerovnostech nastanou rovnosti, přičemž nepožadujeme odvození příkladů dvojic uvedeným rozborem, stačí je uvést. Pokud však jsou obě správné hodnoty 1 a 4 jenom uhodnuty, udělte dohromady pouze 1 bod, a to jen za předpokladu, že obě hodnoty jsou doloženy příklady dvojic (a, b).

2. Najděte všechna osmimístná čísla s touto vlastností: vyškrtneme-li v čísle jeho první dvě a jeho poslední dvě číslice, dostaneme čtyřmístné číslo, které je 2 019krát menší než číslo původní. (*Pavel Calábek*)

Řešení. V libovolném vyhovujícím osmimístném čísle N označme A jeho první dvojčíslí, B následující čtyřčíslí a C poslední dvojčíslí. Budeme-li A, B, C chápat jako čísla zapsaná v desítkové soustavě, platí $10 \leqq A \leqq 99$, $1\,000 \leqq B \leqq 9\,999$ (podle zadání je číslo B čtyřmístné, takže jeho zápis nezačíná nulou), $0 \leqq C \leqq 99$. Původní číslo N pak má vyjádření $N = 10^6 A + 10^2 B + C$, jež má podle zadání splňovat rovnici

$$10^6 A + 10^2 B + C = 2\,019B \quad \text{neboli} \quad 10^6 A + C = 1\,919B.$$

Zapišme ji s ohledem na rozklad $1\,919 = 19 \cdot 101$ jako rovnici

$$(101 - 1)^3 A + C = 19 \cdot 101 \cdot B,$$

ze které plyne, že číslo 101 je dělitelem celého čísla $C - A$, neboť

$$(101 - 1)^3 A + C = \bigl(101^3 A - 3 \cdot 101^2 A + 3 \cdot 101 A - A\bigr) + C = 101k + (C - A),$$

kde k je vhodné celé číslo. Protože však z uvedených odhadů pro čísla A a C plynou nerovnosti $-99 \leqq C - A \leqq 89$ a v intervalu $\langle -99, 89\rangle$ leží jediný násobek čísla 101, totiž číslo 0, musí platit $C - A = 0$. Po dosazení $C = A$ dostaneme zjednodušenou rovnici

$$\bigl(10^6 + 1\bigr)A = 19 \cdot 101 \cdot B,$$

jejíž obě strany už můžeme vydělit číslem 101, neboť $10^6 + 1 = 101 \cdot 9\,901$, a dospět tak ke konečné rovnici

$$9\,901A = 19B.$$

Odtud díky nesoudělnosti čísel 9 901 a 19 (platí totiž $9\,901 = 521 \cdot 19 + 2$) plyne, že čtyřmístné číslo B je násobkem čísla 9 901, a proto poslední rovnice je v naší situaci splněna jedině tak, že je $B = 9\,901$ a $A = 19$ (a tedy rovněž $C = 19$).

Odpověď. Úloze vyhovuje jediné osmimístné číslo 19 990 119.

Za úplné řešení udělte 6 bodů. Za vhodná označení čísel A, B, C a sestavení rovnice udělte 1 bod, 2 body za pozorování, že 101 musí dělit $A \cdot 10^6 + 1$, 1 bod za odvození $101 \mid C - A$, 1 bod za odvození rovnosti $C = A$ a 1 bod za dořešení rovnice $9\,901 = 19B$ (nesoudělnost čísel 9 901 a 19 je nutno alespoň zmínit, její důkaz však nevyžadujeme).

Pokud řešitel dělitelnost číslem 101 neuplatní a dospěje pouze k závěru $1\,919 \mid A \cdot 10^6 + 1$, udělte 1 bod.

3. Je dána kružnice k se středem S a tětivou AB, která není jejím průměrem. Na polopřímce opačné k polopřímce BA je vybrán libovolný bod K různý od B. Dokažte, že kružnice opsaná trojúhelníku AKS protne kružnici k v takovém bodě C, který je souměrně sdružený s bodem B podle přímky SK. (*Šárka Gergelitsová*)

Řešení. Bod C musí ležet na kružnicovém oblouku ASK mezi body S a K (obr. 1). Oblouku CK tak přísluší shodné obvodové úhly CSK a CAK. Druhý z nich je přitom ostrým obvodovým úhlem nad obloukem BC původní kružnice k (neboť ostrý je i větší úhel SAB při základně AB rovnoramenného trojúhelníku SAB), takže se rovná polovině konvexního středového úhlu BSC. Té se tedy rovná i úhel CSK, tudíž přímka KS půlí úhel BSC. Proto je i osou základny BC rovnoramenného trojúhelníku SBC a důkaz tvrzení je hotov.

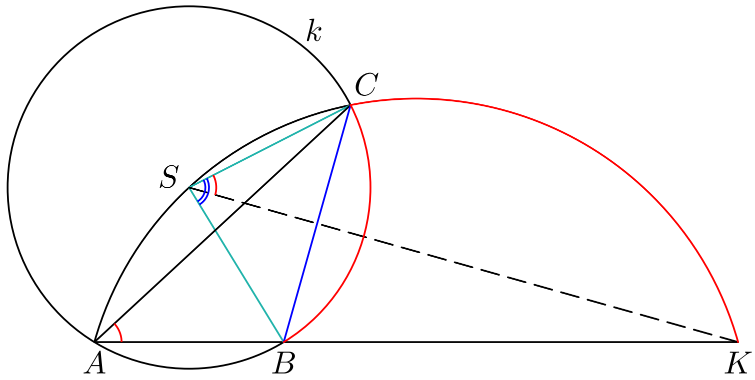

Obr. 1

Jiné řešení. Díky poloze bodu C na kružnicovém oblouku ASK (obr. 2) je čtyřúhelník $AKCS$ tětivový, a tak se jeho vnitřní úhly KCS a KAS doplňují do $180°$. Avšak druhý z těchto úhlů, totožný s úhlem BAS, je díky rovnosti $|AS| = |BS|$ shodný s úhlem ABS, který se zase doplňuje do $180°$ s vedlejším úhlem KBS. Dohromady dostáváme shodnost úhlů KBS a KCS. Jsou to vnitřní úhly trojúhelníků BKS a CKS, oba protilehlé k jejich společné straně KS. Protože díky zadání úlohy navíc platí $|BS| = |CS| < |KS|$, jsou trojúhelníky BKS a CKS shodné podle věty Ssu, a tudíž jejich vrcholy B a C jsou skutečně souměrně sdružené podle přímky KS, jak jsme měli dokázat.

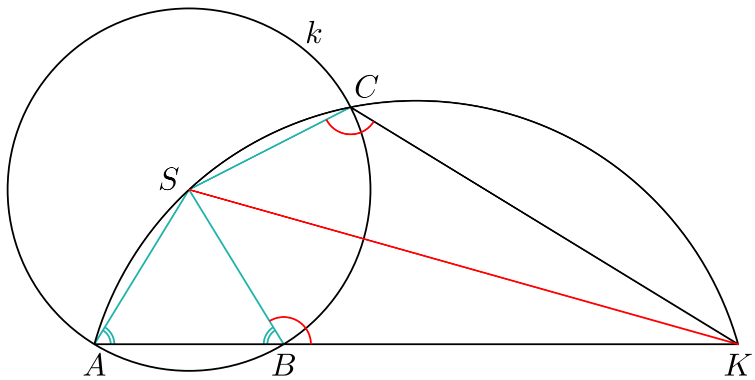

Obr. 2

Jiné řešení. Přímka SK je zřejmě osou kružnice k, a protože bod S je středem oblouku CSA druhé kružnice, je zároveň i osou úhlu AKC (obr. 3). V osové souměrnosti dle osy SK tak bodu B polopřímky KA nutně odpovídá bod C, který je zřejmě prvním průsečíkem polopřímky KC s kružnicí k.

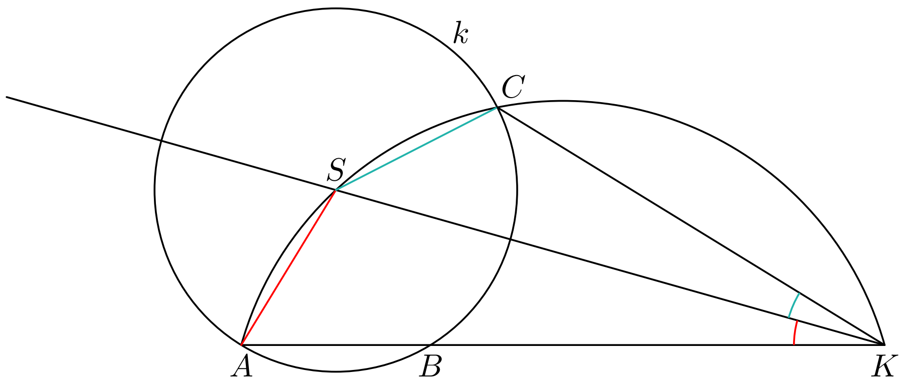

Obr. 3

Za úplné řešení udělte 6 bodů, absenci zmínky o poloze bodu C na oblouku ASK přitom nepenalizujte.

U prvního postupu udělte 2 body za rovnost úhlů CSK a CAK, 2 body za vztah mezi úhly BAC a BSC, zbylé 2 body za závěrečnou úvahu o rovnoramenném trojúhelníku SBC.

U druhého postupu udělte 4 body za důkaz shodnosti úhlů KBS a KCS (z toho 2 body za vztah mezi úhly KCS a KAS — za pouhou zmínku o tětivovém čtyřúhelníku $AKCS$ žádný bod neudělujte) a 2 body za uplatnění věty Ssu (chybí-li přitom porovnání délek Ss, strhněte 1 bod).

4. Řekneme, že množina kladných celých čísel je *čtvercová*, pokud je neprázdná, konečná a pokud součin všech jejích prvků je druhou mocninou celého čísla. Dokažte, že množina $\{1, 2, 3, \dots, 20\}$ má právě $2^{12} - 1$ čtvercových podmnožin.

(*Josef Tkadlec*)

Řešení. Víme, že přirozené číslo je druhou mocninou právě tehdy, když v jeho prvočíselném rozkladu má každé prvočíslo sudý počet výskytů. Prvočísla ze zadané množiny $\mathsf{Z} = \{1, 2, 3, \dots, 20\}$ tvoří množinu $\mathsf{P} = \{2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19\}$, zbylých 12 čísel (jednička a ta složená) pak množinu

$$\mathsf{Q} = \{1, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20\}.$$

Protože žádná ze čtvercových podmnožin množiny Z zřejmě nemůže mít své prvky vesměs z P, musí obsahovat aspoň jedno číslo z Q.

Vysvětleme, proč naopak *každou* z $2^{12} - 1$ neprázdných podmnožin X množiny Q lze jediným způsobem doplnit prvočísly z P tak, aby tím vznikla čtvercová množina (případně není nutné ani možné doplnit žádné prvočíslo z P, je-li už sama množina X čtvercová). Plyne to z toho, že pro danou neprázdnou množinu $\mathsf{X} \subseteq \mathsf{Q}$ doplňujícími prvočísly z P musí být právě ta, která se v prvočíselném rozkladu čísla rovného součinu prvků z X vyskytují v lichém počtu. Takto vytvořené čtvercové množiny v počtu $2^{12} - 1$ ($= 4\,095$) jsou zřejmě navzájem různé (neboť každá má s množinou Q jiný průnik), proto je počet všech čtvercových podmnožin množiny Z skutečně roven $2^{12} - 1$, jak jsme měli dokázat.

Jiné řešení. Ukažme, že stejnou myšlenku lze uplatnit i při konstrukci libovolné čtvercové množiny $\mathsf{X} \subseteq \{1, 2, 3, \dots, 20\}$. Budeme postupně rozhodovat, které z aktuálních čísel $20, 19, \dots, 1$ (řazených sestupně) do X zařadit a které ne, sledujíce přitom rozklad součinu všech dosud vybraných čísel na prvočinitele (tento [prázdný] součin považujeme za rovný 1, dokud nevybereme první číslo).

- ▷ Pokud je aktuální číslo n složené nebo rovno jedné, můžeme se rozhodnout libovolně (vybrat je, či nevybrat), protože je-li $n > 1$, jsou všichni jeho prvočinitelé menší a budou aktuální později.
- ▷ Pokud je aktuální číslo n rovno prvočíslu p, máme při rozhodování o jeho výběru poslední možnost, jak ovlivnit paritu počtu jeho výskytů v rozkladu aktuálního součinu dosud vybraných čísel. Potřebujeme, aby se tento počet buď změnil z lichého čísla na sudé — tehdy p vybereme, nebo aby zůstal sudý — tehdy p nevybereme (jak tomu bude vždy u aktuálních prvočísel 19, 17, 13 a 11).

Popsaná jednoznačná rozhodnutí o každém aktuálním prvočíslu nám zaručí, že množina X všech vybraných čísel po ukončení celé konstrukce bude čtvercová. Protože přitom dvě možnosti (vybrat, či nevybrat) budeme mít pro právě 12 aktuálních čísel, a to 20, 18, 16, 15, 14, 12, 10, 9, 8, 6, 4 a 1, bude celkový počet možných výběrů 2^{12}, v jednom případě však dostaneme prázdnou množinu X, která je zadáním úlohy vyloučena.

Jiné řešení. Ukažme, že úlohu lze (byť komplikovaněji) řešit jistým rozborem možností, při kterém budeme dbát na zastoupení jednotlivých prvočísel v součinu čísel, jež budeme do čtvercové množiny po etapách vybírat.

Prvočísla 11, 13, 17 a 19 se zřejmě v žádné z počítaných čtvercových množin nemohou vyskytovat. Čísla z množiny $\mathsf{C} = \{1, 4, 9, 16\}$ jsou sama druhými mocninami, proto jejich doplnění či naopak odstranění nemá na čtvercovost takto upravované množiny vliv (aby to bylo korektní vyjádření, považujme dočasně za čtvercovou i *prázdnou* množinu). Odhlédněme tedy od dosud zmíněných čísel a určeme nejprve, kolik čtvercových podmnožin má množina zbylých čísel

$$\mathsf{M} = \{2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 14, 15, 18, 20\}.$$

V rozkladu každého čísla z M má některé z prvočísel $p \in \{2, 3, 5, 7\}$ *lichý* počet výskytů, přitom do čtvercové podmnožiny musíme vybrat čísla z M právě tak, aby pro každé prvočíslo p byl vybrán *sudý* počet čísel, která mají ve svém rozkladu *lichý* počet výskytů p. Máme tedy vybrat sudý počet čísel z každé ze skupin

$$\{7, 14\},\ \{5, 10, 15, 20\},\ \{3, 6, 12, 15\},\ \{2, 6, 8, 10, 14, 18\}. \tag{S}$$

Tyto skupiny však nejsou po dvou disjunktní, což komplikuje postup výběrů čísel z těchto skupin pro libovolnou čtvercovou podmnožinu M, ke kterému bychom chtěli uplatnit kombinatorické pravidlo součinu. Rozdělme proto množinu M na (disjunktní) skupin násobků jednotlivých prvočísel podle *největšího* z prvočísel, která mají v rozkladu daného čísla *lichý* počet výskytů:

$$\mathsf{N}_7 = \{7, 14\},\ \mathsf{N}_5 = \{5, 10, 15, 20\},\ \mathsf{N}_3 = \{3, 6, 12\},\ \mathsf{N}_2 = \{2, 8, 18\}.$$

Z těchto užších skupin (v uvedeném pořadí) budeme vybírat čísla do libovolné čtvercové podmnožiny M, a to tak, abychom dodrželi podmínku na zastoupení čísel z původních skupin uvedených v (S). V prvních dvou krocích musíme vybrat sudý počet (0 nebo 2) čísel z N_7 i sudý počet (0, 2 nebo 4) čísel z N_5. Na tyto dva výběry tak máme $2 \times 8 = 2^4$ možností. Poté s ohledem na to, zda bylo, resp. nebylo vybráno číslo $15 \in \mathsf{N}_5$, musíme z N_3 vybrat lichý (1 nebo 3), resp. sudý (0 nebo 2) počet čísel. V obou případech tak budeme mít na výběr stejně $4 = 2^2$ možností, první tři výběry tak lze provést $2^4 \times 2^2 = 2^6$ způsoby. Poslední, čtvrtý výběr čísel z N_2 bude záviset na tom, zda jsme z čísel $14 \in \mathsf{N}_7$, $10 \in \mathsf{N}_5$ a $6 \in \mathsf{N}_3$ vybrali lichý, resp. sudý počet — podle toho musíme z N_2 vybrat stejně tak lichý (1 nebo 3), resp. sudý (0 nebo 2) počet čísel. I nyní máme v obou rozlišených případech pro výběr čísel z N_2 stejně $4 = 2^2$ možností. Lze tedy naposled uplatnit pravidlo součinu a dojít tak k závěru, že hledaný počet všech čtvercových podmnožin M je roven $2^6 \times 2^2 = 2^8$. Protože pro každou z nich máme 2^4 možností pro doplnění o čísla z C, je celkový počet čtvercových podmnožin původní zadané množiny roven 2^{8+4}, tedy 2^{12} — včetně té prázdné, za niž je teď ještě třeba odečíst jedničku.

Za úplné řešení udělte 6 bodů, za drobné formální chyby strhněte 1 bod.

U postupu z prvního řešení udělte 1 bod za rozdělení zadané množiny na množinu P zastoupených prvočísel (z ní je možné prvočísla 11, 13, 17 a 19 rovnou eliminovat) a na množinu zbylých čísel Q, 4 body za vysvětlení, proč každou skupinu čísel z Q lze jediným způsobem doplnit některými prvočísly z P na čtvercovou množinu a 1 bod za dokončení důkazu.

U postupu z druhého řešení udělte 1 bod za rozhodnutí konstruovat čtvercovou množinu postupným rozhodováním o zastoupení čísel v klesajícím pořadí, tj. od čísla 20 k číslu 1, 2 body za rozhodnutí o všech aktuálních číslech složených a 3 body za rozhodnutí o všech aktuálních prvočíslech. Pokud je však správně rozhodnuto pouze o prvočíslech 11, 13, 17, 19 a čtvercových číslech 1, 4, 9 a 16, udělte za takový počáteční pokus o konstrukci pouze 1 bod.

U neúplného postupu z třetího řešení udělte nejvýše 3 body, z toho 1 bod za eliminaci prvočísel 11, 13, 17, 19 společně s konstatováním o indiferentnosti čísel 1, 4, 9 a 16. Druhý bod pak udělte při dalších drobných úvahách o zastoupení čísel z vhodně vybraných množin, jako jsou kupř. $\{7, 14\}$ nebo $\{5, 10, 15, 20\}$. Třetí bod je možné udělit jen při výraznějším pokroku, jakým je kupř. úvaha o tom, že čtvercové množiny jsou právě ty, které obsahují sudý počet čísel z každé ze čtyř skupin uvedených v (S).